

ДЖЕРЕЛА ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В СТАН "ПАСТКИ БІДНОСТІ"

В.Ю. ПОПОВ,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємств,
Національна академія статистики, обліку та аудиту
Державної служби статистики України*

Вступ. Проблеми досягнення макроекономічної рівноваги є ключовими для теорії і практики національної економіки, а фактори її забезпечення розглядаються виключно у контексті економічного зростання і розвитку. Відповідно, наприклад, до формули економічного зростання Роберта Солоу, можуть демонструватись високі показники економічного зростання за рахунок екстенсивного чи інтенсивного використання праці та капіталу, або за рахунок науково-технічного прогресу ("залишок Солоу") [1]. Теоретично збільшення факторів, що впливають на зростання економіки, є необмеженим, а співвідношення між ними коливаються у вузькому діапазоні навколо певних сталих значень, що і забезпечує збалансованість рівноваги.

Збалансоване зростання означає таке поступове накопичення виробничих факторів, за якого національна економіка рухається від одного стану рівноваги до іншого, більш високого рівня. При цьому модель Р. Солоу та інші відомі моделі (Р. Харрода, Є. Домара, Дугласа-Кобба, Я. Тінбергена, Г. Шермана, тощо) не містять припущення про те, що результатом функціонування економіки може бути її деградація. Тобто, не розглядаються ситуації зменшення, а не накопичення виробничих факторів, заощаджень та інвестицій з рухом національної економіки не у бік зростання, а у бік стискання. Цільовою настановою більшості моделей є висвітлення умов зростання національної економіки в категоріях нагромадження капіталу (інвестиції) та заощаджень, при цьому між нагромадженням основного капіталу та темпами економічного зростання існує безумовна щільна додатна кореляція.

Відповідно до існуючих положень прямий зв'язок між інвестиціями і економічним зростанням призводить до того, що, за умови подібності техніки і

виробничої функції, у різних країнах нагромадження основного капіталу поступово вирівнює співвідношення капіталу до праці і капіталоозброєності до граничного продукту капіталу. Це означає, що країни з низьким рівнем капіталоозброєності мають високу граничну продуктивність капіталу і приваблюють, відповідно, іноземні інвестиції. Приток іноземних інвестицій поживляє темпи приросту ВВП, спричиняє збільшення його абсолютного розміру; поступово відбувається врівноваження душевого ВВП та вирівнювання соціально-економічних показників у різних країнах. Тобто, відбувається конвергенція (виникнення рис подібності або зближення) економік різних країн [2, с. 349].

Прихильники теорії конвергенції припускають три можливих сценарії еволюції економік різних країн світу: безумовна конвергенція, умовна конвергенція та відсутність конвергенції [3, с. 305-314]. Разом з тим, чисельні емпіричні дослідження доводять відсутність сталої тенденції зближення показників рівня життя пересічних громадян у багатих і бідних країнах, натомість розрив між багатими і бідними країнами посилюється, багаті стають ще багатшими, а бідні - ще біднішими, або потрапляють у "пастку бідності" [4, с. 197]. Потраплення країни у "пастку бідності" при тлумаченні науково-технічного прогресу як екзогенного явища складно пояснити. А ситуація, коли протягом тривалого періоду спостерігається переважно від'ємні темпи приросту ВВП, скорочення заощаджень, інвестицій та встановлення ринкової рівноваги не на більшому, а на меншому рівні не припускається, а тому і не пояснюється.

Постановка задачі. Метою даного дослідження є розкриття теоретичного підґрунтя виникнення передумов аномального стану ринкової рівноваги в Україні з висвітленням у фактичних статистичних даних ознак "стисканням" (деградації) і потраплення у "пастку бідності"

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін "рівновага", як і багато інших економічних термінів, запозичений економістами з природничих дисциплін. Древньогрецький філософ Демокрит так визначав стан рівноваги: "Рівновага - це стан спокою, у котрому перебуває будь-яке тіло під впливом

рівних, протилежно спрямованих і тому взаємно знищуваних сил" [5, с. 92]. Словник визначає рівновагу як ситуацію, у якій спостерігається баланс різноспрямованих сил [6, с. 113].

У класичній економічній теорії стан макроекономічної рівноваги розглядається як наслідок дії закону Ж. Б. Сея. Відповідно до цього закону процес виробництва товарів і послуг створює такий дохід, який дорівнює їхній вартості, а це означає, що виробництво продукції забезпечує дохід достатній для її закупівлі на ринку. Для ринкової економіки нормальною буде ситуація, коли спожито усе, що вироблено. Аномалією, відповідно, є виникнення залишків та зменшення обсягу виробництва у наступному циклі саме на кількість залишків. Зменшення обсягу виробництва у наступному виробничому циклі потягне за собою зростання безробіття та зменшення загального рівня оплати праці, купівельної спроможності домогосподарств, тощо. Це, відповідно, знову спричинить зростання залишків. Розірвати цей ланцюг іноді може бути надзвичайно складно. Тому економічна сутність виробничих залишків та причини їхнього виникнення потребують ретельного дослідження.

Виробничі залишки можуть виникнути в результаті зменшення споживання кінцевими споживачами (домогосподарствами) та проміжними споживачами (підприємствами) за рахунок створених ними заощаджень. Заощадження є формою вилучення коштів з потоку доходів, що спричиняє їхню недостатність на споживання та виникнення залишків. Якщо для кінцевих споживачів заощадження виступають у вигляді відкладеного попиту на товари перспективного споживання, то для проміжних споживачів заощадженнями є прибутки, не повернуті у виробництво у вигляді інвестицій. Систематичне збільшення заощаджень призводить до постійного зменшення сукупного споживання (інвестиційного та кінцевого) та спричиняє зменшення виробництва. Кумулятивний ефект від постійного зменшення сукупного споживання у кінцевому підсумку "стискає" національну економіку і вона рухається не у бік економічного зростання та розвитку, а поступово деградує.

Таким чином, заощадження, як кошти вилучені з економічного циклу, є чинником аномального порушення стану макроекономічної рівноваги, що призводить до розбалансування національної економіки з ознаками деградації.

Світова економічна криза початку 30-х рр. минулого століття, під час якої катастрофічно зменшувалися обсяги виробництва та зростало безробіття, довела реальність виникнення загрози аномального входження економіки національного рівня в стан деградації. Дж. М. Кейнс запропонував вирішення проблеми зменшення споживання шляхом збільшення сукупних витрат державою: "Кількість вироблених товарів і послуг і, відповідно, рівень зайнятості знаходяться у прямій залежності від рівня загальних, або сукупних витрат" [7, с. 203]. Ця теза Дж. М. Кейнса не суперечить класичній економічній теорії, а лише конкретизує, яким чином можливе збільшення сукупних витрат.

У сучасних моделях і підходах рівноважний стан розглядається як наслідок ринкової координації виробників і споживачів, а реакція пропозиції на збільшення попиту природним чином спрямована в напрямі збільшення доходу. Розглянемо варіанти економічних наслідків впливу координаційних механізмів на економічний розвиток в категоріях обсягів виробництва і цін:

Варіант 1: при незмінних цінах збільшується фізичний обсяг виробництва. Така ситуація характерна для конкурентного ринку, коли виробники прагнуть заволодіти якомога більшою його часткою.

Варіант 2: збалансоване збільшення ціни і фізичного обсягу виробництва. Таке ринкове регулювання відкриває можливість досягнення динамічно урівноваженого стану прискореного оновлення життєвого циклу товарів і технологій.

Варіант 3: при незмінному рівні фізичного обсягу виробництва збільшуються ціни. Така ситуація характерна для неконтрольованого інтересами суспільства монополізованого ринку.

Варіант 4: при зменшенні фізичного обсягу виробництва збільшуються ціни. Така ситуація за відомими теоретичними положеннями є аномальною передумовою потрапляння економіки у "пастку бідності".

Результати дослідження. Огляд базових теоретичних положень та довгострокової практики становлення ринкових відносин, не дає прямої відповіді на питання виявлення і усунення джерел диспропорцій української економіки. Безперечною є лише та обставина, що в основу наукового пошуку розкриття ознак ринкової рівноваги в Україні повинні бути покладені підходи, засновані на фундаментальних положеннях сучасної економічної науки. Розроблення практичних заходів виходу національної економіки зі стану деградації здійснене з використанням відповідного теоретичного обґрунтування методології статистичних обстежень.

Аналіз темпів приросту ВВП в Україні показує, що впродовж 22 років існування держави нею навіть не досягнуті показники 1990 р., а ВВП у 2011 р. складає усього 69,3% від ВВП 1990 р. Впродовж цього періоду 11 років спостерігалися від'ємні темпи приросту ВВП, і стільки ж додатні. Але середні від'ємні темпи приросту ВВП становили 9,2%, та були у 1,4 рази більше за середні додатні, які становили тільки 6,5%. Таке співвідношення між додатними та від'ємними темпами приросту ВВП і забезпечило відповідний результат - навіть не досягнення країною рівня ВВП 1990 р. у 2012 р. (рис.1). Отже, на підставі цієї статистики можна констатувати, що у цілому понад 22 роки економіка України знаходиться в аномальному стані деградації. Тут і надалі використовуються офіційні статистичні дані відповідних років.

Припинення обвального падіння виробництва і вихід на тренд позитивного зростання економіки спостерігається у 2000-2008 рр. Але закріплення в стані ринкової рівноваги не відбулось, у 2009 р. темпи приросту ВВП стрімко знизились до -14,8%. Тобто, в період економічного підйому посилювались не позитивні, а глибоко негативні явища у виробничій і інституційній сферах. Це підтверджується відповідними статистичними даними рівня інфляції, який коливався протягом цього періоду у межах від -0,4% (дефляція) до 22,3%; високих темпів зростання грошової маси (30-50%); безробіття, яке у середньому складало 8,5% і завжди перевищувало природний рівень; суттєвих коливань облікових і депозитно-кредитних ставок.

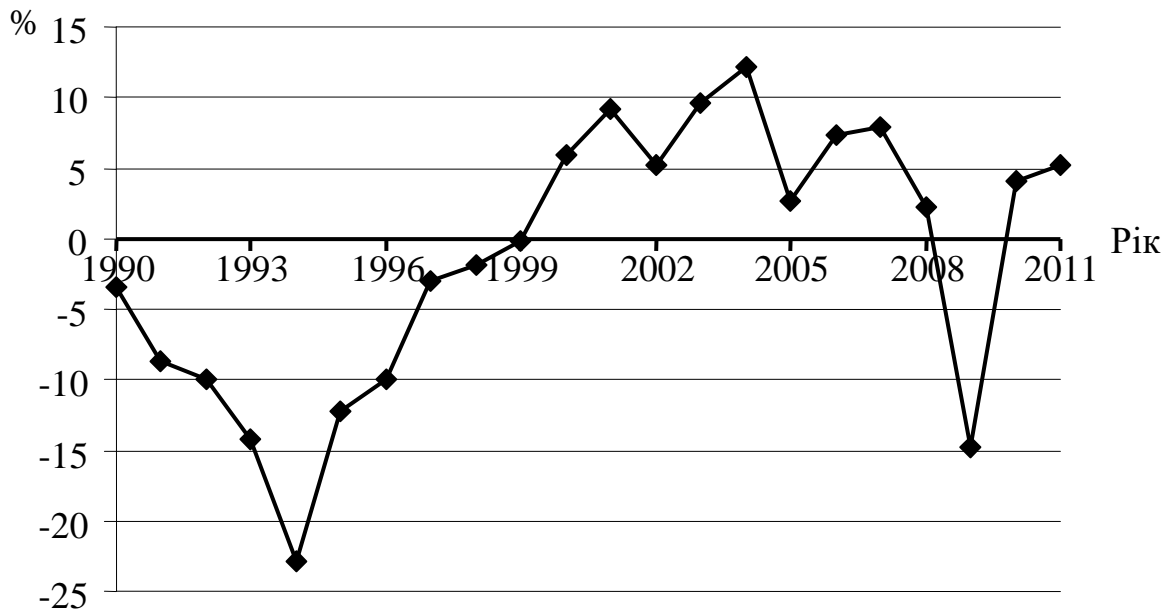

Рис. 1. Темпи приросту ВВП в Україні, 1990-2014 рр.

Для виявлення причин таких суперечливих параметрів української економіки необхідне використання спеціального аналітичного апарату. Запропонований методологічний підхід передбачає виявлення ознак порушення макроекономічної рівноваги на основі опрацювання статистичних даних. Методичні прийоми оцінювання полягають в статистичному обстеженні української економіки на основі положень сучасної теоретичної науки. Оцінювання здійснюється за такими параметрами: збалансованість зовнішньоторговельного сальдо, відповідність урядових витрат податковим надходженням, збалансованість між заощадженнями домогосподарств та інвестиціями підприємств, відповідність сукупного попиту і сукупної пропозиції. Порівнянність даних досягається розрахунками у єдиних цінах 2011 р. з використанням офіційної статистичної інформації [8].

У 1990-2011 рр. експорт в Україні збільшився у 1,36 рази, а імпорт - у 1,46 рази, а показник ВВП зменшився у 1,44 рази (табл. 1). Тобто, можна говорити відчутний вплив на економічне зростання збільшення частки експортно-імпортних операцій у структурі ВВП.

Експортно-імпортне сальдо української економіки, 1990-2011 рр.

Рік	Експорт товарів і послуг		Імпорт товарів і послуг		Зовнішньо-торгівельне сальдо	
	% у ВВП	млн. грн.	% у ВВП	млн. грн.	% у ВВП	млн. грн.
1990	27,7	520652	-28,7	-539448	-1,0	-18796
1991	26,1	447898	-23,9	-410144	2,2	37754
1992	24,0	371086	-22,0	-340162	2,0	30924
1993	25,9	343598	-26,2	-347578	-0,3	-3980
1994	35,4	362083	-38,6	-394814	-3,2	-32731
1995	47,1	422981	-50,2	-450820	-3,1	-27839
1996	45,6	368559	-48,2	-389573	-2,6	-21014
1997	40,6	318302	-43,7	-342606	-3,1	-24304
1998	41,9	322253	-44,2	-339942	-2,3	-17689
1999	54,3	416786	-48,8	-374570	5,5	42216
2000	62,4	507217	-57,4	-466575	5,0	40642
2001	55,4	491747	-53,8	-477545	1,6	14202
2002	55,1	514517	-50,7	-473430	4,4	41087
2003	57,8	591543	-55,2	-564934	2,6	26609
2004	63,6	729661	-56,0	-642469	7,6	87192
2005	51,5	606795	-50,6	-596190	0,9	10604
2006	46,6	589142	-49,4	-624541	-2,8	-35399
2007	44,8	611130	-50,5	-688885	-5,7	-77755
2008	46,9	654492	-54,9	-766132	-8,0	-111640
2009	46,4	551682	-48,1	-571895	-1,7	-20212
2010	50,8	628761	-53,7	-664654	-2,9	-35894
2011	54,4	708331	-60,6	-789060	-6,2	-80729

Якщо у 1990 р. експорт складав 27,7% у структурі ВВП, то у 2011 р. – вже 54,4%, тобто, збільшився майже у 2 рази. Імпорт на початку періоду складав 28,7%, а наприкінці – 60,6%, тобто, збільшився у 2,11 рази. Найбільш високі середні показники експорту спостерігалися у 2000-2004 рр., а імпорту – у 2008-2011 рр. Відповідно, у 1999-2005 рр. спостерігалось високе додатне сальдо експортно-імпортних операцій, а у 2006-2011 рр. – навпаки, високе від'ємне. У цілому додатне сальдо було впродовж 9 років, а від'ємне впродовж 13 років.

Доцільно зазначити, що впродовж досліджуваного періоду ніколи не спостерігалася рівність експорту і імпорту з нульовим сальдо. Найбільш близьке до збалансованого зовнішньоторгівельне сальдо в Україні

спостерігалось тільки у 1993 р. (-0,3%). Загальний висновок щодо впливу експортно-імпоротної діяльності на економічне зростання української економіки в цілому негативний: посилення екзогенної залежності з перевищенням імпорту над експортом. Це свідчить про те, що країна споживає більше, ніж виробляє, тобто, живе в борг.

Урядові витрати також ніколи не дорівнювали податковим надходженням (табл. 2). Тобто, вони так само ніколи не були збалансовані, як і експортно-імпортне сальдо. Але тут спостерігалися протилежні за економічним змістом тенденції: якщо на початку досліджуваного періоду урядові витрати істотно перевищували податкові надходження (у 1992 р., наприклад, більш, ніж у 20 разів), то наприкінці періоду це перевищення стало менш відчутним – у середньому у 1,5 рази. Порівняння податкових надходжень та урядових витрат у цінах 2011 р. показує, що урядові витрати скорочувалися паралельно зі скороченням ВВП (у 1,43 та у 1,44 рази відповідно). Податки мали протилежні тенденції – вони навпаки, зросли у 1,18 рази.

Такі зрушення стали наслідком зміни тенденцій у досліджуваному періоді між урядовими витратами та податковими надходженнями: якщо податкові надходження збільшилися у 1,2 рази, то урядові витрати скоротилися у 1,4 рази. Хоча це у цілому можна вважати позитивним, але зменшення витрат на кінцеве споживання сектору державного управління є ще й наслідком зміни механізму регулювання національною економікою: з командного з високою часткою соціальних та урядових витрат на ринкову. Найбільш збалансованим відносно податків та урядових витрат можна вважати 2000 р., коли урядові витрати тільки у 1,24 рази перевищували податкові надходження. Найбільше розбалансування спостерігалось у 1991-1992 рр., коли витрати на кінцеве споживання сектору державного управління у декілька десятків разів перевищували податкові надходження. Так само не спостерігається збалансованість між заощадженнями домогосподарств та інвестиціями підприємств (табл. 3). Чисті інвестиції перевищували національні заощадження

тільки у 2008 р. та у 2011 р., у всі інші роки національні заощадження були більшими за чисті інвестиції у декілька разів.

Таблиця 2

Податки та урядові витрати в Україні, 1990-2011 рр.

Рік	Податки		Витрати на кінцеве споживання сектору державного управління		Податки за виключенням витрат на кінцеве споживання сектору державного управління	
	% у ВВП	млн. грн.	% у ВВП	млн. грн.	% у ВВП	млн. грн.
1990	8,4	157887	18,8	353367	-10,4	-195479,5
1991	-3,4	-58347	19,4	332920	-22,8	-391267,3
1992	1,0	15462	21,6	333978	-20,6	-318515,6
1993	7,6	100824	20,0	265327	-12,4	-164502,5
1994	17,3	176950	23,6	241389	-6,3	-64438,6
1995	19,1	171527	26,7	239779	-7,6	-68251,7
1996	21,9	177005	26,6	214993	-4,7	-37987,4
1997	19,4	152095	27,4	214815	-8,0	-62719,7
1998	19,2	147667	24,6	189199	-5,4	-41531,4
1999	17,6	135091	22,3	171166	-4,7	-36075,4
2000	16,8	136559	20,9	169885	-4,1	-33326,8
2001	13,4	118942	21,6	191728	-8,2	-72785,7
2002	12,2	113922	20,3	189559	-8,1	-75636,8
2003	11,3	115648	20,7	211850	-9,4	-96202,5
2004	10,2	117021	18,9	216833	-8,7	-99812,1
2005	12,7	149637	19,3	227401	-6,6	-77764,0
2006	13,5	170674	19,4	245265	-5,9	-74591,0
2007	12,2	166424	18,8	256456	-6,6	-90032,6
2008	12,3	171647	18,7	260959	-6,4	-89312,3
2009	12,6	149810	21,0	249684	-8,4	-99873,5
2010	12,1	149764	21,1	261158	-9,0	-111394,6
2011	14,3	186197	19,0	247395	-4,7	-61197,7

Аномальним є показник 1999 р., коли чисті інвестиції демонструють від'ємну величину. Найбільш збалансованим відносно чистих інвестицій та національних заощаджень є 2007 р. Причини невідповідності національних заощаджень та інвестицій в Україні обумовлюються дією механізму встановлення ринкової рівноваги на грошовому ринку.

Заощадження та інвестиції в Україні, 1990-2011 рр. млн. грн.

Рік	Заощадження працівників	Чисті інвестиції	Заощадження за виключенням чистих інвестицій	Заощадження/чисті інвестиції
1990	371195	194512	176683	1,91
1991	574665	145643	429021	3,95
1992	590370	240930	349439	2,45
1993	376474	215951	160523	1,74
1994	198481	166773	31708	1,19
1995	116195	75783	40412	1,53
1996	54677	37704	16973	1,45
1997	61352	22936	38416	2,67
1998	39273	15431	23842	2,55
1999	75922	-2369	78291	-32,04
2000	90463	16493	73969	5,48
2001	131373	44386	86988	2,96
2002	155817	39093	116723	3,99
2003	199109	76297	122812	2,61
2004	275391	88387	187004	3,12
2005	214438	126070	88368	1,70
2006	216187	176996	39192	1,22
2007	289818	277541	12277	1,04
2008	237858	260186	-22328	0,91
2009	142676	63015	79661	2,26
2010	170805	95304	75501	1,79
2011	123698	143721	-20024	0,86

Встановлення параметрів балансу попиту – пропозиції виконується із застосуванням статистичних даних реального ВВП. При цьому сукупний попит розглядається як сума кінцевих споживчих витрат домогосподарств і витрат підприємств у вигляді інвестицій, а сукупна пропозиція – як валовий внутрішній продукт, але без амортизаційних відрахувань і податків. Сукупний попит, розрахований як сума кінцевих споживчих витрат домогосподарств і витрат підприємств у вигляді інвестицій, за досліджуваний період зменшився у 1,2 рази, у 1,19 та у 1,35 разів за складовими, відповідно (рис. 2).

Найбільше значення сукупного попиту спостерігалось у 1990 р.; найнижчий рівень споживчого попиту, який склав тільки 40,8% від рівня

1990 р., спостерігався у 1999 р. При цьому від'ємне значення інвестиційного попиту (-2369 млн. грн.), показує, що навіть амортизаційні відрахування не спрямувались на просте відтворювання основного капіталу у повному обсязі. Окрім того, рівень кінцевих споживчих витрат домогосподарств завжди перевищував рівень інвестиційного попиту.

Рис. 2. Складові сукупного попиту в Україні, 1990-2011 рр.

Динаміка, яку ми спостерігаємо, відповідає класичним уявленням про поведінку складових сукупного попиту при зниженні економічної активності. У стані крайнього занепаду випереджаюче скорочення спостерігається в інвестиційному попиті, негативне значення якого у 1999 р. вказує на згорання виробництва. Кінцеві споживчі витрати знижуються, але залишаються додатними в межах забезпечення фізіологічного виживання домашніх господарств.

Безпосереднє порівняння чистих інвестицій та чистого прибутку, змішаного доходу показує, що перша стаття була завжди менша за другу у декілька разів (табл. 4). Тобто, невикористаний резерв щодо збільшення сукупного попиту мають підприємства, які тільки частково повертають чистий прибуток у виробництво у вигляді інвестицій.

Таблиця 4

Чистий прибуток та чисті інвестиції в Україні, 1990-2011 рр. млн. грн.

Рік	Чистий прибуток, змішаний дохід		Чисті інвестиції		Перевищення чистого прибутку над чистими інвестиціями
	%	млн. грн.	%	млн. грн.	
1990	21,4	403148	10,3	194512	2,07
1991	26,7	457971	8,5	145643	3,14
1992	29,1	449666	15,6	240930	1,87
1993	33,9	449439	16,3	215951	2,08
1994	24,0	245531	16,3	166773	1,47
1995	19,1	171874	8,4	75783	2,27
1996	12,3	99131	4,7	37704	2,63
1997	13,4	105256	2,9	22936	4,59
1998	13,9	106954	2,0	15431	6,93
1999	20,3	155748	-0,3	-2369	-65,74
2000	23,1	188004	2,0	16493	11,40
2001	27,5	244102	5,0	44386	5,50
2002	26,1	243593	4,2	39093	6,23
2003	28,5	291218	7,5	76297	3,82
2004	30,7	352258	7,7	88387	3,99
2005	26,3	309875	10,7	126070	2,46
2006	26,4	333763	14,0	176996	1,89
2007	31,1	424867	20,3	277541	1,53
2008	28,8	402527	18,6	260186	1,55
2009	26,3	312699	5,3	63015	4,96
2010	27,3	337897	7,7	95304	3,55
2011	27,1	352863	11,0	143721	2,46

Виявлена у наших розрахунках єдино-направлена і практично синхронна негативна динаміка показників сукупного попиту і сукупної пропозиції дозволяє стверджувати про наявність причинно-наслідкової залежності цих категорій на макроекономічному рівні. Сукупна пропозиція, розрахована як

валовий внутрішній продукт, але без амортизаційних відрахувань і податків, протягом 1990-2011 рр. у цілому знизилася на 29,4% (рис. 3).

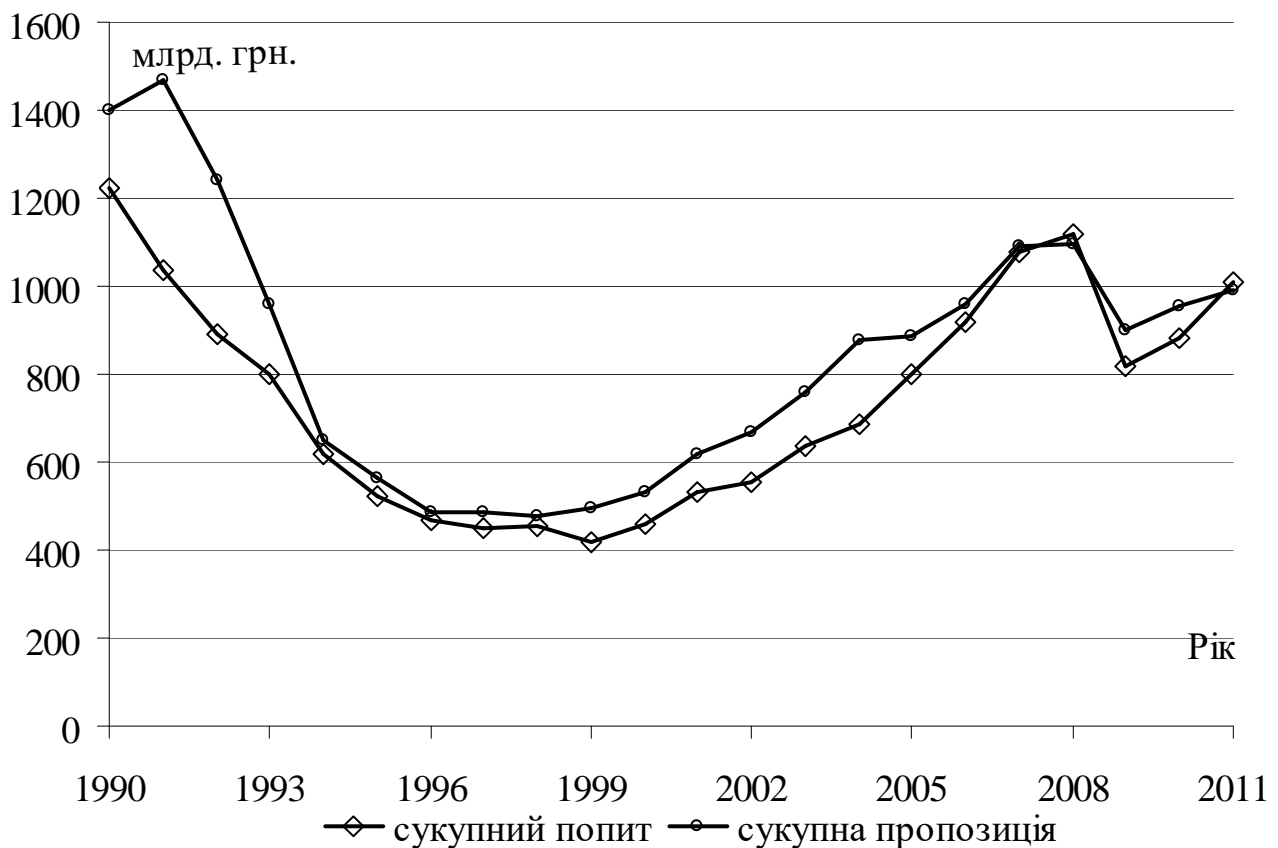

Рис. 3. Ринкові складові української економіки, 1990-2014 рр.

Підтвердження справедливості добре відомого теоретичного положення відкриває шлях до поглибленого дослідження ознак ринкової рівноваги в Україні. Зниження параметрів попиту і пропозиції після 1998-1999 рр. поступово змінюється на зростання, що, безумовно, є ознакою позитивних зрушень в економіці України. Практично незмінною характеристикою динаміки рівноважного стану всього досліджуваного періоду залишається перевищення сукупної пропозиції над сукупним попитом, що є вирішальною характеристикою української економіки. Те, що найбільше розходження цих показників спостерігається на верхніх рівнях явно циклічної зміни, як на початку, так і наприкінці досліджуваного періоду (в 1990-1992 рр. і 2003-

2005 рр.), говорить про те, що протягом найбільшого спаду (1996-1998 рр.) суттєвих змін у механізмах ринкової взаємодії не відбулося. Дані показують, що відставання сукупного попиту від сукупної пропозиції значною мірою визначається інвестиційною складовою (рис. 2).

Наведені розрахунки показують, що на фактичне задоволення сукупного попиту сукупна пропозиція спрямовувалась лише частково. Різке зниження відносної величини сукупного попиту щодо сукупної пропозиції впродовж 1990-1993 рр. супроводжується найбільшим зниженням приросту ВВП в 1994 р. (до -23,0%). При відносному зростанні сукупного попиту у 1994-1998 рр. сповільнилися темпи зниження ВВП. Але у роки найвищого економічного підйому (2000-2004 рр.) сукупний попит стабільно знижується – з 95,0% в 1998 р., до 78,5% в 2004 р. (рік найвищих темпів приросту ВВП – 12,1%).

До недоліків механізмів ринкового регулювання в Україні належить також стан постійного споживчого "голоду", обумовленого, як показують фактичні дані, далеко не відсутністю пропозиції. Джерела вимушеного тривалого "притримування" споживання уже виробленого продукту не є очевидними з огляду на те, що для їх виявлення потрібен глибокий аналіз системи взаємодії ринкових і державних механізмів регулювання. Проте вже на цьому рівні досліджень можна констатувати той факт, що серед наслідків постійного перевищення пропозиції над попитом (кінцевим – домашніх господарств і інвестиційним – підприємств) вагоме місце посідає витіснення значної частки економічно активного населення поза межі національної економіки і скорочення виробничої бази.

Цілком логічно, що в умовах високої інституційної нестабільності українські ділові кола реагують на відставання попиту від пропозиції звільненням від залишків і скороченням виробництва у наступні періоди. Тобто, з чотирьох наведених вище варіантів економічних наслідків впливу координаційних механізмів на економічний розвиток в категоріях обсягів виробництва і цін українська економіка досліджуваного періоду найбільш

близька до останнього – збільшення цін при зменшенні рівня фізичного обсягу виробництва.

В умовах ринкової непевності постійне відставання сукупного попиту від сукупної пропозиції впродовж тривалого періоду спричиняє негативний кумулятивний ефект. У нашому випадку, якщо додатні темпи приросту ВВП після 2000 р. і економічний підйом спричинені ринковою взаємодією, то мультиплікатор попиту повинен демонструвати кумулятивну спрямованість на перевищення сукупної пропозиції. При цьому випередження сукупного попиту над сукупною пропозицією повинне збільшуватися наростаючим підсумком від періоду до періоду. Це можливо лише у тому випадку, коли сукупний попит перевищує сукупну пропозицію у переважній кількості періодів. Якщо ж економіка, як це в нашому випадку, не демонструє окреслених динамічних пропорцій, то і властивості досягнутої таким чином ринкової рівноваги несумісні з економічним зростанням і розвитком. Сукупний, а особливо інвестиційний, попит скорочувався системно протягом всього досліджуваного періоду, що відбилося на всій економіці.

Стан ринкової рівноваги з постійним відставанням сукупного попиту від сукупної пропозиції в Україні характеризується скороченням споживчого ринку, а також основного капіталу. Якщо умовно прийняти співвідношення сукупного попиту і сукупної пропозиції в 1989 р. за одиницю (1,0), то в 2011 р. дія кумулятивного ефекту розбалансованості економіки в цілому висловлюється у 14 разовому зменшенні цього показника (рис. 4).

Практична придатність запропонованої методики визначення ознак ринкової рівноваги і достовірність отриманих результатів повинна підтверджуватися не тільки загальними теоретичними положеннями, але і збігом спрямованості зміни загальних продуктових характеристик національної економіки. Йдеться про те, що якщо кумулятивний ефект привів до зниження задоволеного сукупного попиту до 8,42% від сукупної пропозиції, то і обсяги виробництва повинні скоротитися на порівняну величину, адже: "Кейнсіанське

припущення означає, що обсяг виробництва пристосовується, щоб очистити товарний ринок: попит визначає обсяг виробництва" [4, с. 310].

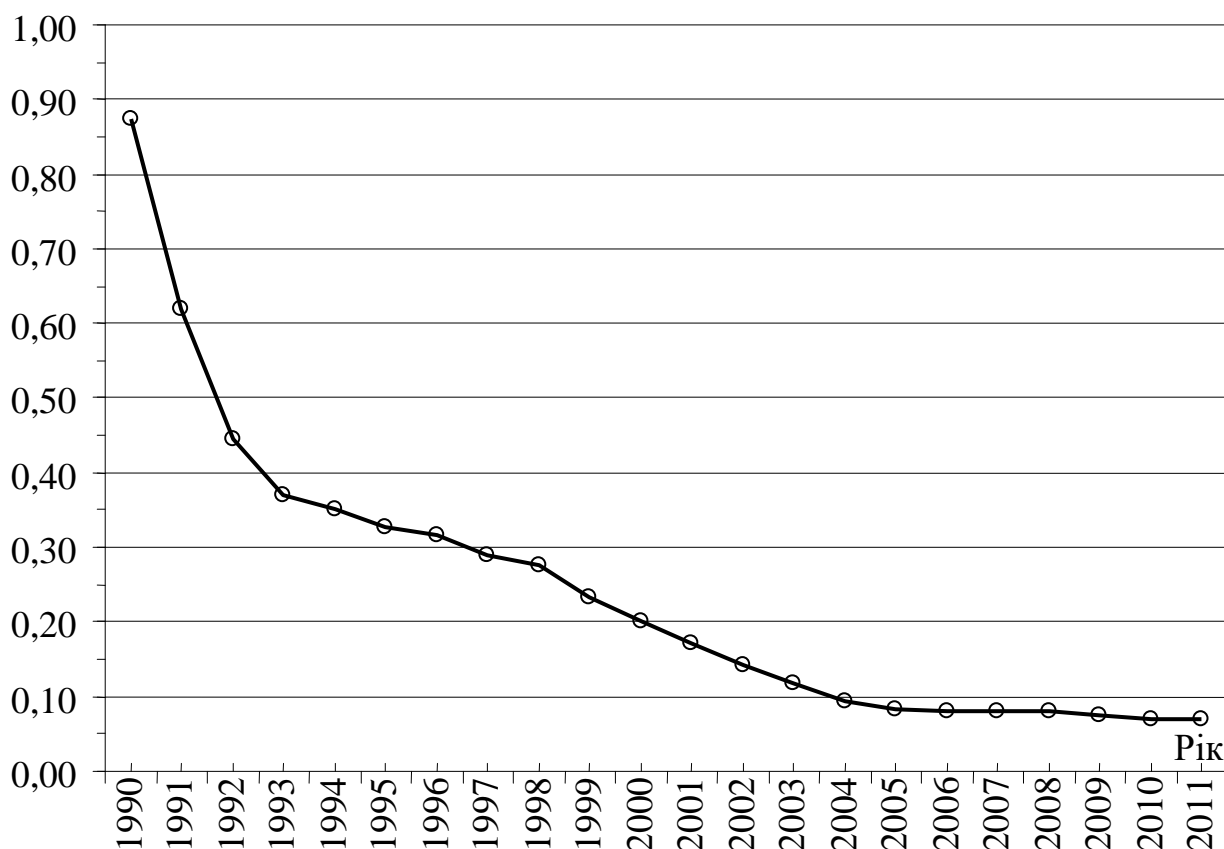

Рис. 4. Співвідношення сукупного попиту і сукупної пропозиції в Україні, 1990-2014 рр. (за наростаючим підсумком, 1998 р.=1,0)

Вирішальним для ринкової рівноваги в Україні стало не те, що після 1999 р. складові сукупного попиту зростали, а те, що як до, так і після 1999 р. сукупний попит незмінно відстає від сукупної пропозиції.

Висновки. Запропонована методика продемонструвала наявність закономірних зв'язків між складовими сукупного попиту і пропозиції, що відкриває шлях до усвідомлення реальних ознак ринкової рівноваги в Україні:

- загальноприйняті у світовій і вітчизняній практиці параметри оцінювання стану економіки не адекватно відображають характер ринкової рівноваги в Україні;

- сукупна пропозиція випереджає сукупний попит, що супроводжується зниженням економічної активності і висловлюється у скороченні обсягів виробництва реального сектора економіки;

- стан ринкової рівноваги в Україні характеризується негативним кумулятивним ефектом гальмування економічного зростання з ознаками потрапляння до "пастки бідності";

- для подолання несприятливих ознак ринкової рівноваги в Україні та припинення розриву у соціально-економічних показниках між Україною та розвиненими країнами необхідне інтенсивне розгортання державних програм розроблення і запровадження інституційних механізмів регулювання економіки.

Наведені результати оцінювання ринкової рівноваги мають узагальнений характер і вимагають доповнення комплексними дослідженнями впливу інститутів та інституцій на напрям транзиту української економіки. Виявлені ознаки не дають вичерпної відповіді на питання виникнення аномальних диспропорцій параметрів української економіки. У той же час, продемонстровані підходи до виявлення економічної сутності наявних ознак ринкової рівноваги у сучасній Україні суттєво розширюють поле аналітичних досліджень з можливістю конкретизації проблемних напрямів наукового пошуку.

Використані джерела:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
2. Словник іншомовних слів / [ред. О. С. Мельничук]. — К.: Поліграфкнига, 1974. — 776 с.
3. Абель Э., Берданке Б. Макроэкономика. 5-е изд. / Пер. с англ. — СПб.: Питер, 2012. — 768 с.
4. Бурда М. Макроекономика. Європейський контекст. / Майкл Бурда, Чарлз Виплош.; [пер. з англ. С. Панчишин]. — К.: Основи, 1998. — 682 с.

5. Основы предпринимательской деятельности (Экономическая теория. Маркетинг. Финансовый менеджмент) / Под ред. В. М. Власовой. - М.: Финансы и статистика, 1994 . - 496 с.
6. Мэнкью Н. Г. Принципы макроэкономики / Н. Г. Мэнкью; [пер. с англ.] — [4-е изд.] — СПб.: Питер, 2008. — 544 с.
7. Макконнелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю; [пер. с англ.] — М.: Республика, 1992. — 400 с.
8. Національні рахунки України за 2011 рік [Текст] : статистичний збірник / Державна служба статистики України / О. Ю. Беглова, О. О. Москвін (відп. за вип.). — К.: ІВЦ Держстату України, 2013. — 227 с.

Анотація

Виявлені параметри аномального стану ринкової рівноваги вказують на скорочення українського внутрішнього ринку у 14 разів. За результатами дослідження встановлені специфічні параметри витоків входження української економіки в стан, який має ознаки не розвитку, а "пастки бідності".

Ключові слова: макроекономічна рівновага, зростання, деградація, сукупний попит, сукупна пропозиція, "пастка бідності", інвестиції, заощадження.

Аннотация

Выявленные параметры аномального состояния рыночного равновесия указывают на сокращение украинского внутреннего рынка в 14 раз. По результатам исследования установлены специфические параметры истоков вхождения украинской экономики в состояние, имеет признаки не развития, а "ловушки бедности".

Ключевые слова: макроэкономическое равновесие, рост, деградация, совокупный спрос, совокупное предложение, "ловушка бедности", инвестиции, сбережения.

Summary

Source of Ukrainian economy entering into a state of "poverty trap"

Problems of macroeconomic equilibrium and its factors are considered in the context of economic growth. Review of theoretical aspects of this question showed that the basic condition for economic growth is considered the accumulation of capital. A balanced growth implies a gradual accumulation of factors of production, in which the national economy moves from one equilibrium to another, higher level. Models of the state of the economy, when in the long term there is no growth, and shrink with the decrease of production factors can be seen as abnormal.

Reasons for conflicting settings Ukrainian economy are studied using special analytical apparatus. The proposed methodological approach involves identifying signs of macroeconomic equilibrium based on statistical data. Techniques of evaluation are in a statistical survey of the Ukrainian economy on the basis of modern theoretical science. Evaluation is carried out according to the following parameters: the balance of trade deficit, matching the government spending tax revenues, balance between household savings and investment firms, matching the aggregate demand and aggregate supply.

A characteristic feature of equilibrium in Ukraine for the entire study period (1991-2011) Was systematically excess aggregate supply of aggregate demand. Established that the lag factor of aggregate demand aggregate supply in this case is the investment component. Identified parameters abnormal condition of market equilibrium point to the reduction in Ukrainian domestic market 14 times. The study set specific parameters leaks entering the Ukrainian economy in a state that has no signs of development, and the "poverty trap".

Evaluations of market equilibrium able to draw a generalized conclusion about the need for comprehensive studies of the impact of institutional factors on the current state of the Ukrainian economy.

Keywords: macroeconomic equilibrium, growth, degradation, aggregate demand, aggregate supply, "poverty trap", investments, savings.